

Одређивање оптималног акционог радиуса сваке службе представља проблем у чијем рјешавању су учињени тек први кораци. Према подацима УН данашњи стандард школства и здравства захтјевао би слиједећи акциони радиус. Први ниво школске јединице требао би просторно просјечно обухватити 1256 миља² са становништвом од 21 000, који би давао 3 150 ђака за школе првог и 630 за школе другог ступња. Други ниво школских јединица обухваћао би 20 јединица првог ступња са 420 000 становника, 63 000 ђака првог и 12 000 ђака другог ступња. ⁽⁵⁷⁾ Здравствене јединице требале би бити такве да се у њихов центар може стићи за 1 сат из најудаљеније тачке. Уз просјечно подесна средства комуникација и топографију сматра се да би радиус јединице износио 30—35 км или 2 800—3 800 км² са становништвом од 50 000. ⁽⁵⁸⁾

Под претпоставком да се утврди оптимални акциони радиус сваке службе, јавља се могућност да се свака служба односно сваки посао одређене службе организира за такав териториј који ће осигурати њено најефикасније и најекономичније функционирање. Овакво рјешење аутоматски негира могућност интеграције разних служби за одређени териториј — подручја разних служби у правилу се не би поклапала. Јаче повезивање послова и служби по функционалном принципу, наглашенија вертикална координација доприноси даљој ефикасности службе. Организациони систем добива на еластичности. Поједини послови и службе могу с промјеном усавршавања технике рада лако мијењати подручје свог дјеловања а да се тиме не доводи у питање ефикасност функционирања службе осигурана сталном вертикалном координацијом. Остаје да се ријешу проблем координације, усклађивања између разних служби. Ако систем територијалног повезивања представља рјешење за тај проблем, оно вјероватно није ни једино могуће, нити најбоље.

Др Инге Перко-Шепаровић

ПОЈАМ НИСКИХ ПОБУДА

Израз „ниске побуде“ који Кривични законик у појединим члановима посебног дела (чл. 129. ст. 2, 135. ст. 2, т. 3. 194. ст. 2.) истиче, не указује на неку посебну категорију побуда које би се структурално разликовале од осталих, већ представља више њихову етичку оцену изражену у највишем степену негативности. Али, док се етичка оцена тих других побуда крије иза кривично-правне класификације отежавајућих или олакшавајућих околности као законских фактора одмеравања казне, код ниских побуда законодавац је само постојање одређених кривичних дела, или боље рећи квалификованих облика тих дела, условно деловањем таквих побуда које се етички посматране појављују као крајње негативне. Да ли су у конкретном случају заиста такве побуде покретачи дела задатак је судије да утврди, а његов ослонац у томе могу да чине једино

⁽⁵⁷⁾ Decentralization for National and Local Development", United Nations Technical Assistance Programme, New York, 1962, стр. 116—117.

⁽⁵⁸⁾ Decentralization for National итд. стр. 122.

поуздани и јасни критеријуми. Отуда је, по нашем мишљењу, за одређивање ниских побуда правилније указивање на критеријуме на којима оваква оцена треба у сваком појединачном случају да се заснива, што се код једних аутора среће, него покушаји других да таксативним набрајањем одреде њихов обим, а не и квалитет у смислу својства које им етичка оцена даје.

При овоме остављамо по страни проблем којим се средствима, тј. у кривичном поступку којим доказима утврђује конкретан мотив по врсти (да ли је у питању нпр. доживљена потреба, емоција, црта личности, одређени став или интерес), већ указујемо само на критеријуме путем којих се ове, по врсти утврђене побуде, етички квалификују као ниске.

1. Као примере ниских побуда теоретичари, које смо по начину одређивања овог појма сврстали у прву групу, наводе: убиство ради остварења неке користи која директно није материјалне природе, али посредно може овоме водити (нпр. убиство ради отклањања конкурента у напредовању, убиство ради отклањања противника приликом неког такмичења), затим мржњу, злобу, завист, сексуалне побуде и др. (проф. Таховић); (1) убиство из националне мржње, из неосноване мржње, из лакости и злобе (Краус) (2) убиство мужева од стране њихових жена уз помоћ љубавника, убиства одојчади од стране очева, јер су сумњали да то нису њихова деца и убиства жена од стране мужева ради разрешења брачне везе (Матејић). (3)

Иако су се служили методом конкретизације ниских побуда, ови аутори ипак нису избегли да дају и њихов општи појам, иако су те дефиниције по нашем мишљењу или чисто формалне у случајевима када се као ниске побуде означају остале побуде које не значе користољубље (проф. Таховић, Краус) или садржајно неодређене кад се квалификују као побуде које у себи имплицирају све антисоцијалне мотиве којима није одређен посебан назив (као што је случај са мотивом љубоморе, користољубља, освете итд.) (Матејић). Наиме, одређивање као ниских побуда свега онога што није користољубље је само теоријска подударност законског текста у коме је једна ниска побуда именована — користољубље, док остале обухваћене изразом „друге ниске побуде“ очекују тек своје разјашњење, а не само набрајање. Међутим, да ли се оцењујући ниске побуде само по разлици од користољубља, које је по квалитету исто ниска побуда, нешто постиже у диференцирању ових побуда од оних које нису ниске? С друге стране, да ли су само мотиви којима није одређен посебан назив (иако се у свим овим случајевима ради о чистој елиминацији, нпр. уклањању особе која самим својим постојањем угрожава неки интерес или спречава његово задовољење) ниски или то могу бити и други? На ово питање даћемо одговор упоредо са излагањем нашег става по питању оцене једне побуде као ниске.

2. Други аутори покушавају да без обзира на врсту мотива одреде општа мерила по којима ће се сваки од њих посебно оцењивати и свр-

(1) Таховић др Ј.: Коментар Кривичног законика, 1962, стр. 266.

(2) Краус др Б.: Кривична дјела против живота и тијела, Приручник за стручно обрађивање службеника унутрашњих послова, 1957, бр. 4, стр. 328.

(3) Матејић Ч.: Нека криминолошка разматрања о убиствима у НР Србији посматрана у односу на њихове извршиоце. Народна милиција, 1957, бр. 9, стр. 448.

ставати или не у групу њихких побуда. Неки од њих су у тражењу тог општег критеријума пошли од односа између општег и индивидуалног интереса, наиме од хармоније која између алтруизма и егоизма треба да постоји и чијом се повредом једно дело манифестује као егоистичко. Отуда подела свих мотива, по овим ауторима, на егоистичка који као нечасну карактеришу ону личност која ради етичких нискостојећих, нарочито ради малих егоистичких интереса свесно ставља на коцку више интересе и алтруистичке који тако негативно обележје немају. ⁽⁴⁾

Неки пак аутори нису у овој моралној оцени мотива пошли од интереса, друштвеног или личног, ради којег се дело предузима, већ од конкретних моралних норми које се кривичним делом крше. Тако се као ниске одређују оне побуде које су „према здравом осећају морално презриве и које се по том критеријуму, наиме друштвено-етичким мерилима оцењене, квалитативно појављују као нарочито ниске и отуда презриве или кажњиве“ ⁽⁵⁾. Као критеријум сврставања конкретних побуда на најнижи степен моралне оцене треба да послужи одређени, за конкретно друштво прихваћени и прокламовани морални принципи чија повреда и код необразованог посматрача према тако мотивираном делу изазива известан осећај презрења и одвратности. ⁽⁶⁾

3. Прихватајући као примарно, али не и генерално за све случајеве опште важеће мерило да садржину ове оцене „нискост побуда“ чине етички принципи одређеног друштва или државе, морамо нагласити да арсенал тих моралних норматива чине не само опште друштвено прихваћени, већ и они за свако друштво специфични етички захтеви. Пре него што одредимо њихов карактер и обим у нашем друштву морамо најпре размотрити како би у нашим друштвеним условима претходно истакнути критеријум колизије индивидуалног и општег интереса послужио у етичкој оцени побуда. Наиме, чини нам се да егоизам и алтруизам не би могао да послужи као меродаван и реалан основ за карактеристику поступака у чијој основи оне леже, јер се скоро сва и дозвољена и недозвољена дела врше и предузимају ради задовољења неког сопственог интереса, односно потребе, и посматрана овако свакако би од њих под етичком лупом добило оцену ниског, да не кажемо само неморалног. У том смислу истиче и Wundt да као „владајући основни мотив увек остаје онај безмерни егоизам који води на побуну појединачне воље против заједничке. Неморалан у ужем смислу је онај начин живота управљен само на задовољење себичних нагона, а злочин појединачна радња управљена на уништење циља опште воље у корист задовољења индивидуалног нагона.“ ⁽⁷⁾

Међутим, за наше друштвене услове „Програм СКЈ најбоље је изразио принципијелно решење ове вечите и важне историјске контраверзе и то на сасвим супротан начин од оног раније поменутог (као поремећај хармоније два интереса): он се у ствари залаже за поступно превазилажење тог односа као непријатељски противстављеног, истичући да ни индивидуализам ни тоталитаризам не могу бити принципијел-

(4) Суботић др С.: Мотив и његов значај у кривичном праву, Нови Сад, 1938, стр. 201.

(5) Ebermayer-Lobe: Strafgesetzbuch (Leipziger Kommentar), Berlin II (1958) стр. 204.

(6) Schönke-Schröder: Strafgesetzbuch Kommentar, 9, Aufl., Berlin, 1959, стр. 779.

(7) Wundt W.: Ethik, III, Stuttgart, 1912, стр. 111.

на позиција социјализма. Ово стога што први значи негацију друштвеног интереса, а други негацију личног интереса и личности уопште. Програм, међутим, сматра да у условима социјалистичких друштвених односа, када све више јењавају антагонистичке противуречности, лични и друштвени интереси такође нису непомирљиве супротности, него противстављеност чије је разрешавање могуће свакодневним усклађивањем унутар механизма социјалистичке демократије. У том смислу Програм иде и даље, истичући да је управо овакав однос личних и друштвених интереса, односно тај стални процес њиховог разрешавања, покретачка снага свеукупног материјалног и друштвеног развитака... Југословенски социјализам дакле не сматра лично, индивидуално, мање вредним. То је, такође, врло јасно видљиво из односа друштва према личној својини, став да је лична својина материјални израз личног интереса и производ принципа награђивања према раду, заслужена радом а не искоришћавањем других људи". (8) И сам Кривични законик као да је ту разлику између два интереса, сопственог и туђега, игнорисао и квалитативно их исто оценио кад је у низу кривичних дела за различите поступке, а са истим циљем — „ко у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист" (чл. 249, 254, 258, 261. и др.) предвидео исту оштрину репресивне мере.

Искључујући дакле мерило егоизма и алтруизма као прихватљивог, остаје нам да у складу са основним етичким начелима нашег социјалистичког друштва осветлимо онај други критеријум који смо усвојили. Конфронтирајући конкретне мотиве са јасно израженим и садржајно одређеним моралним принципима, њихова позитивна или негативна етичка оцена постаје реалнија, има своју основу и оправдање. „Као основни морални комплекс који произилази из основе нашег социјалистичког друштва јавља се култ рада и награђивања према раду, по принципу квантума и еквивалента, а као други основни принцип социјалистичког морала — хуманистички принцип, култ човека, вредност човека као човека." (9) При томе је прва од ових централна норма тог социјалистичког специфичног система, јер одражава основни и специфичан однос датог друштва, док је друга опште човечанска јер се преноси из једне друштвене формације у другу као општељудска морална тековина. „Иако је озбиљно и теоријско и практично питање хоћемо ли ми прву или другу норму сматрати главном и какав је њихов међусобни однос" (10), ипак је за потребе кривичног права, тј. за оцену и људских поступака уопште као и побуда које су их покренуле, сасвим довољно истаћи њих као основне, иманентне нашем социјалистичком друштву. Као трећи култ социјалистичког и комунистичког морала јесте „култ друштвених интереса, као удружени и координирани рад у заједничком интересу који је сагласан са индивидуалним интересом. Као уједињавање и спајање личног и друштвеног интереса у један интерес и морал где друштвени интерес постаје саставни елемент друштвеног морала." (11)

(8) О социјалистичком моралу, Београд, 1965, стр. 93, 12 и 22.

(9) Исто, стр. 12.

(10) Исто, стр. 22.

(11) О социјалистичком моралу, стр. 22.

Имајући у виду овакву моралну структуру нашег друштва, у сваком појединачном случају није ни тешко дати етичку оцену и људских поступака и њихових мотива. Анализирамо ли првенствено онај мотив који је и сам законодавац оценио као низак, а то је користољубље које правилно дефинисано одражава тежњу за богаћењем (безраложну потребу за имовинском коришћу), онда је јасно да је он најгрубља колизија оног основног моралног става, специфичног за наше друштво, који смо окарактерисали као награђивање према раду.

Што се тиче одређивања осталих ниских побуда, посебно код кривичног дела убиства где је само дело најгрубље кршење хуманистичког принципа поштовања личности човека и где би отуда и сваки мотив, као покретач тога дела, био низак, чини нам се да треба применити друге критерије. Наиме, да није тако, не би законодавац у чл. 135. КЗ одвајао случајеве где су побуде ниске (чл. 135. ст. 2. т. 3) и где нису ниске (чл. 135. ст. 1), што не значи да нису и негативне. Поред тога, код кривичног дела убиства појављују се као мотиви углавном или користољубље или одређени сентименти, сложенија осећања која су се развила управо у поремећеном интерперсоналном односу, најужем и најличнијем између учиниоца и жртве. Међутим, да ли се за одређено осећање — љубомору, мржњу, тј. нетрпељивост (било суганарских, родбинских, имовинских и др. односа) а који су најчешћи код овог кривичног дела — може рећи да су морално осудљиви, да се противе одређеном моралном принципу и да их треба оценити као ниске? Чини нам се да би у оваквим случајевима био меродаван други критеријум оцене, а то би била *оправданост*, односно неоправданост, постојања тог мотива у смислу доприноса или његовог одсуства понашањем жртве. Сви знају колика је снага изазване љубоморе, не тренутне афективне, већ трајне, повређеног људског достојанства, повреде родитељских осећања и др. Отуда нам се не чини правилним апстрактно погађање (без навођења критеријума) да ли је нпр. љубомора или освета ниска побуа, јер ће од околности конкретног случаја зависити да ли ће она ако је неоправдана (не у смислу патолошке већ у смислу одсуства доприноса жртве) бити оцењена као ниска или у случајевима када је оправдана неће бити то.

Можда у природи ових побуда лежи разлог што су поједини теоретичари за етичку оцену ниских мотива изричито захтевали свестрано испитивање свих околности кривичног дела, а поред ниских ово испитивање истицали и за све остале мотиве (Шенке, Ебермајер). Међутим, ми сматрамо да је ово утврђивање и анализа околности извршења дела као и претходни код свих побуда битан услов само за њихово правилно квалификовање, нпр. да ли је у питању љубомора, нетрпељивост, освета, користољубље или нека друга побуа, док је за етичку оцену неких од њих, као што смо видели, битан њихов однос према врхунским етичким начелима, док је код других на основу околности дела битна њихова очигледна оправданост или неоправданост. Отуда су побуде које су у директној супротности са моралним начелима увек ниске, док би код других то било само у зависности од конкретног случаја, где би их само конкретна ситуација и извршење дела и околности које су му претходиле индцирала.

Као побуде прве групе могле би се навести: користољубље (као повреда култа рада), крајњи егоизам (као повреда култа друштвеног интереса) и национална мржња (као повреда југословенског социјалистичког патриотизма). Који су случајеви користољубља видели смо раније, док би се као крајњи егоизам (свакако егоизам посматран кроз потребу која је у ствари мотив) манифестовали сви случајеви елиминације друге личности која самим својим постојањем угрожава или онемогућава неки лични, неимовински (иако можда у крајњој линији имовински али сувише удаљени) интерес. То би били углавном сви случајеви који су раније наведени код прве групе аутора која одређује појам ниских побуда — нпр. убиство ради отклањања конкурента у напредовању, убиство ради уклањања противника приликом неког такмичења, убиство мужева од стране њихових жена уз помоћ љубавника, убиство од стране мужева ради разрешења брачне везе. Као пример убиства ради ометања конкурента у напредовању могао би се навести случај једног хирурга који је у болници арсеном отровао четири пацијента које је његов професионални конкурент оперисао. (12)

Као примери за другу групу побуда за коју смо као критеријум њене оцене истакли оправданост или неоправданост побуда, зависну од околности дела, навешћемо: љубомору, мржњу, правилније нетрпељивост што указује на двостраност поремећеног односа, при чему би се само неоснована мржња појавила као ниска и освета. Као побуда која искључиво није ниска био би мотив помоћи другоме, нпр. код убиства на захтев, но проблем да ли се лицу, кад је у тешкој било материјалној или здравственој ситуацији, помаже тиме што му се одузима живот, без обзира што је то на његов захтев, нећемо овде расправљати, јер овакви случајеви у нашем законодавству нису изричито предвиђени.

Међутим, како у теорији тако ни у пракси нисмо наишли на критеријуме који би се, било за једну или другу групу ниских побуда, за сваки конкретни случај појавили као одлучујући за њихову етичку оцену. Тако се у пресуди Окружног суда у Београду (К 679/59) за кривично дело из чл. 135. ст. 2. наводи да су „побуде за извршење овог кривичног дела ниске јер убија покојну К. из освете зато што ова не жели да се врати у село и да му и даље буде љубавница поред његове венчане жене и малог детета,” али се не наводи и зашто су ове побуде ниске, док се у пресуди истог суда (К 411/59) за кривично дело из чл. 135. ст. 2. истиче једна друга ниска побуда. Наиме, „заступник јавног тужиоца сматра да се оптужени на ово дело одлучно из ниских побуда, а те ниске побуде огледају се у томе што се на убиство одлучно да би се ослободио обавеза да плаћа својој деци издржавање, дакле из мржње према деци.” У овом се случају суд првенствено упустио у анализу правилности оптужбом оквалификоване побуде, па како је закључио да она у конкретном примеру није мотивационо деловала, чак ни паралелно са утврђеном и напред изнесеном побудом, него да је учинилац „напротив одлуку да ово дело изврши донео због ситуације у којој се нашао због сталних свађа између његове мајке и покојне С. па због овога суд није прихватио тезу заступника јавног тужиоца да се оптужени одлучно на убиство из побуде

(12) Dressler U, Maundorf M.: Verbrechen gegen die Person, Berlin, 1955, Heft 2, s. 26.

да би се ослободно обавезе да даје дечје издржавање", то суд није ни додирнуо питање етичког дефинисања ниских побуда.

Што се тиче друге групе побуда код које смо као критеријум за констатацију да су се у конкретном случају етички посматране појавиле као ниске прихватили њихову неоправданост, имамо у судској пракси скоро једноличне ставове. Првенствено за кривично дело убиства, где је у посматраним случајевима љубомора најчешће мотивационо деловала, можемо закључити да се у свим од њих љубомора у одмеравању казне појављивала као олакшавајућа околност и тиме искључена не само као ниска него и као негативна побуда. Тако нпр. у пресуди под бр. К. 1636/63. Окружни суд у Београду окривљеном као олакшавајућу околност, поред осталих узео „нарочито чињеницу да се он услед љубоморе налазио у стању афекта у физиолошким границама" и управо због тога извршено кривично дело убиства субсумирао под чл. 135. ст. 1, а не чл. 135. ст. 2. т. 3. У једном другом случају исти суд поново мотив љубоморе третира као олакшавајућу околност у смислу чл. 38. КЗ, мада се овде по нашем мишљењу уопште и није радио о љубомори, већ о неком другом мотиву, јер је и сам суд констатовао, иако етички није оценио, да „оптужени лишава живота једну младу жену само зато што она хоће да га напусти, јер не може да поднесе оно малтретирање његово и његових укућана, његове мајке и сестре". Посматрајући кривично дело сада када се зна да је допринос жртве не само у току, него и годинама пре извршења кривичног дела био минималан, постаје очигледно да је као мотив деловала чиста елиминација друге личности, која се као таква у сваком конкретном случају оцењује да је ниска, без обзира да ли је у њеној основи крајњи егоизам, страх од срамоте што га жена напустила, освета или досадна љубавница, док на страни учиниоца никаква љубав пре (јер стално малтретира своју невенчану жену) ни љубомора (јер није на одређену личност управљена) у моменту извршења кривичног дела није постојала. С друге стране, да ли се може један сложен мотив, ако су у овом случају деловале мотивационо и извесне компоненте љубоморе, посматрати и етички оценити тако да се он раздваја па да се једна његова компонента оцени као отежавајућа а друга као олакшавајућа околност?

За разлику од претходних случајева у којима је мотив љубоморе од стране суда код одмеравања казне узет као олакшавајућа околност, у следећем примеру (К-764/57) ⁽¹³⁾ љубомора није привилегована, а што произилази из самог образложења пресуде: суд је оценио и то да је оптужени Р. био заљубљен у покојну М., те да је ово дело под психозом љубоморе извршио. Несумњиво је да је стање љубоморе тако психичко стање које може да буде од утицаја на оцену степена кривичне одговорности учиниоца кривичног дела убиства. Суд је то стање имао у виду, али по схватању овога суда опт. Р. као човек у зрелим годинама, као човек који има и друштвене и моралне обавезе према деци коју је изродио, не може да тражи од суда да му се призна као посебна олакшавајућа околност његова заљубљеност у пок. М. Но, питање је да ли је у конкретном случају љубомора заиста постојала или не, и ако јесте да ли се она, као и у претходно посматраном случају може одвајати и посебно ценити од

(13) Пресуда Окружног суда у Београду.

оног мотива за који је и суд констатовао да је био примаран разлог извршења дела, а то је околност да је учинилац „лишио живота пок. М. зато што она није хтела да пристане да са њим продужи одржавање интимних односа”. По схватању овог суда овај мотив повећава степен његове кривичне одговорности. Чињеница је да је опт. Р. неписмен и са доста ниским образовањем. Чињеница је и то да је под утицајем заосталих схватања о односу између човека и жене, али ове околности у овоме случају не умањују конкретну објективну друштвену опасност учињеног дела, већ напротив ту опасност повећавају. Ови мотиви за извршење овако тешког кривичног дела степен кривичне одговорности учиниоца таквог кривичног дела повећавају. Опт. Р. је желео да кроз силу и претњу па чак и кроз извршење најтежих кривичних дела примора неко лице да ступи у интимне односе и против воље тог лица. За исти случај Врховни суд НР Србије је у својој пресуди (Кж 3766/57) истакао да у овом случају „не може бити речи о стању изbezумљености или јаке раздражености већ о умишљају оптуженог да бode и мрцвари пок. М. из освете што није хтела са њим да живи” али ни овај суд није етички оценио мотив, јер ни кривично дело није квалификовано као оно извршено из ниских побуда већ на свиреп начин, а што је у жалби на првостепену пресуду једино и оспоравано.

У одлуци Кж 2333/56 Врховни суд НР Хрватске је истакао да љубомора не представља ниску побуду у смислу чл. 135. ст. 2. КЗ, а у раније наведеним изводима пресуда Окружног суда у Београду и Врховног суда НР Србије, видели смо да она не представља не само ниску него ни негативну побуду као отежавајућу околност у смислу чл. 38. КЗ, било да се ради о кривичном делу из чл. 135. ст. 1. или кривичном делу из чл. 135. ст. 2. у случају да је убиство извршено на свиреп или подмукло начин.

Међутим, насупрот оваквој и судској пракси и законодавном ставу у нашој земљи, у Кривичном законик у РСФСР из 1958. године (по изменама и допунама из 1959.), љубомора је у чл. 136. ст. 1. т.а, поред користољубља наведена као ниска побуда, али само у случају када дело, иначе мотивирано љубомором, није извршено у стању изненада насталог душевног растројства изазваног насињем или тешком увредом од стране оштећеног у ком случају љубомора није третирана као ниска побуда. Овакав законодавчев став је, по нашем мишљењу, правилнији и у складу са критеријумима које смо поставили за љубомору, сврстану у другу групу ниских побуда.

Чињеница да је законодавац квалификацију само одређених кривичних дела условно постојањем ниских побуда, има за последицу да је деловање ових побуда, као мотивационих фактора, код учинилаца осталих кривичних дела од утицаја једино у оквиру општег одмеравања репресивне мере (чл. 38. КЗ).

Загорка Симић